

คานท์ มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ.1724-1804 เป็นนักปรัชญาเชิงวิพากษ์ชาวเยอรมัน

ปรัชญาทางการเมืองของคานท์มีรากฐานมาจากปรัชญาทางศีลธรรมที่อาศัยหลักการสังเคราะห์เหตุผลในการตัดสินใจปฏิบัติการต่างๆ ที่แสดงออกทางสังคม

คานท์เห็นว่าสัญญาประชาคมทั้งหลายเป็นที่รวมของปัจเจกชนที่มาผูกพันกัน เพื่อเป้าหมายร่วมบางประการโดยมีการแลกเปลี่ยนทางความคิด

ถือว่าเป็นหน้าที่เบื้องต้นของระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์

การรวมตัวนี้เปรียบเสมือนเป็นประชาคมทางการเมืองที่ปรากฏให้เห็นทางสังคมที่มีการสถาปนารัฐของชาวประชาขึ้น สัญญาประชาคมได้สถาปนาเป็นประชาสังคมขึ้น

เป็นสังคมทางการเมืองที่มีเจตจำนงร่วมที่ปัจเจกชนมาร่วมแลกเปลี่ยนกัน การแสดงเจตจำนงร่วมในประชาคมทำให้ภาวะความมีสิทธิของพลเมืองเกิดขึ้น

และมีเสรีภาพที่จะกำหนดกฎเกณฑ์มาใช้ในหมู่ประชาสังคมด้วยตัวเอง เสรีภาพในการใช้สิทธิหมายความว่าพวกเขามีสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังกฎหมายได้

โดยยกเว้นกฎหมายที่ประชาสังคมให้ความยินยอม

หลักคิดนี้คานท์หมายความว่า เป็นการยินยอมของประชาสังคมที่จะสร้างธรรมนูญของพลเมืองขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นเป้าหมายร่วมอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของประชาสังคม ในทัศนะของ คานท์เห็นว่ารูปแบบของรัฐที่ดีที่สุด คือรัฐบาลที่มาจากรัฐธรรมนูญแบบสาธารณรัฐ

โดยมีสมมติฐานว่าพลเมืองแต่ละคนได้ให้ความยินยอมแก่ข้อบัญญัติที่ใช้อำนาจกฎหมายผ่านระบบตัวแทนซึ่งเป็นการใช้อำนาจทางอ้อม หรืออาจจะโดยตรงก็ได้

ดังนั้น ในมิติทางศีลธรรม พลเมืองต้องมองว่ากฎหมายทุกฉบับคือที่มาของเจตจำนงของพลเมือง

ตามนัยนี้ประชาสังคมจะต้องมีบทบาทสำคัญในการแสดงเจตจำนงที่จะกำหนดกฎหมายให้องค์อธิปัตย์นำไปบังคับใช้

แนวคิดสัญญาประชาสังคมในทัศนะของคานท์มองว่าสัญญาประชาคมคือที่รวมของเหตุผลในการสร้างกระบวนการยุติธรรม

กฎหมายตามรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณะจะต้องมองว่ากฎหมายมีไว้เพื่อคนทั้งมวลตราบใดที่ยังเห็นด้วยที่จะให้มีกฎหมายนั้นๆต่อไป

แนวคิดประชาธิปไตยเป็นหลักการสำคัญในปรัชญาทางการเมือง เป็นหลักการเน้นย้ำว่ารัฐต้องมีหลักประกันให้พลเมืองแต่ละคนมีเสรีภาพให้มากที่สุดเท่าที่เป็นได้

และเป็นเสรีภาพที่สอดคล้องกับพลเมืองทุกคน กล่าวคือเป็นเสรีภาพที่ไม่ไปละเมิดเสรีภาพของผู้อื่นๆ

ดังนั้นการมีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันให้มากที่สุดคือเป้าหมายแบบมีเหตุผลของเจตจำนงร่วม หลักการนี้ถือว่าเป็นแก่นหลักของแนวคิดสาธารณรัฐนิยม (Republicanism)

คานท์เชื่อว่ารูปแบบของรัฐบาลแบบสาธารณรัฐเป็นรูปแบบรัฐที่มีศีลธรรมที่ดีและเป็นประโยชน์ที่สุด

เพราะเป็นรูปแบบที่ทำให้พลเมืองมีเสรีภาพมากที่สุดเท่าที่จะมีได้

นอกจากนี้รูปแบบสาธารณรัฐยังช่วยให้จุดมุ่งหมายตามหลักการของสัญญาประชาคมมีความสมบูรณ์

ตามทัศนะของคานท์ สัญญาประชาคมและแนวคิดเกี่ยวกับการถือครองทรัพย์สินคือพื้นฐานแห่งความเป็นธรรมและศีลธรรมของประชาสังคม

ซึ่งคานท์มองว่าประชาสังคมมีความจำเป็นในฐานะเป็นสังคมทางการเมือง ที่มีความจำเป็นเพราะความยุติธรรมจะเกิดขึ้นมาได้ ก็โดยสร้างระบบกฎหมายมหาชนขึ้นมา

มนุษย์ทุกคนจะต้องเข้าสู่ประชาสังคม จุดมุ่งหมายของประชาสังคมคือบังคับให้มนุษย์ต้องเคารพสิทธิของผู้อื่น

แต่การเพิ่มเสรีภาพให้พลเมืองยังไม่เพียงพอต้องเพิ่มเสรีภาพทางการเมืองด้วย รวมทั้งต้องมีรูปแบบรัฐบาลแบบสาธารณรัฐ

แนวคิดอำนาจหน้าที่ทางการเมืองของรัฐที่ต้องคอยปกป้องเสรีภาพของปัจเจกชนถือว่าเป็นประเด็นสำคัญ

อำนาจรัฐที่ใช้บังคับโดยรัฐนั้นเป็นไปเพื่อปกป้องเสรีภาพของปัจเจกชนเท่านั้น ส่วนสิทธิสาธารณะ (public right)

เป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นโดยการจำกัดขอบเขตเสรีภาพของปัจเจกชนเพื่อให้มีความกลมกลืนและบูรณาการแบบเท่าเทียมกับเสรีภาพของทุกคนเพื่อให้มีเสรีภาพโดยเท่าเทียมกัน

คานท์ให้เหตุผลว่ารัฐธรรมนูญของพลเมืองเป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ของเหล่าเสรีชนกับการยอมรับการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ

ขณะที่ยังคงรักษาเสรีของตนเองไว้ภายในสมาคมทางการเมืองที่รวมกลุ่มกันอยู่เป็นประชาสังคม แต่การอ้างไว้ซึ่งเสรีภาพนั้นปัจเจกชนต้องมีเหตุผลอันบริสุทธิ์

การยอมรับอำนาจทางการเมืองเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุความยุติธรรมและสิทธิอันพึงมี

เสรีภาพที่มีขึ้นภายในประชาสังคมจะต้องถูกจำกัดขอบเขตภายใต้การใช้คำที่เรียกว่าการปกป้องเสรีภาพที่มีอยู่ กล่าวคือ

เพื่อป้องกันไม่ให้มีการใช้เสรีภาพเกินขอบเขตจำเป็นจึงต้องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพของปัจเจกชน

ค่านท์มีทัศนะว่าประชาสังคมไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้โดยปราศจากรัฐ ซึ่งบ่อยครั้งค่านท์ใช้คำว่ารัฐในความหมายว่า เป็นสังคมทางการเมืองที่มีสถาบันต่างๆ เช่นกฎหมายมหาชน อำนาจของผู้แทน เป็นต้น ค่านท์ไม่ได้แยกให้เห็นความแตกต่างชัดเจนระหว่างคำว่า "ประชาสังคม" และ "รัฐ" บางครั้งก็ใช้สองคำนี้ในความหมายเดียวกัน บ่อยครั้งที่ ค่านท์ใช้คำว่า "ประชาสังคม"

ในความหมายว่าคือรัฐที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเท่าที่จำเป็นเพื่อรักษาสภาพความเป็นสังคมของพลเมือง และเพื่อเป็นหลักประกันเสรีภาพและศีลธรรมของปัจเจกบุคคล

ทฤษฎีประชาสังคมของค่านท์มีประเด็นที่แตกต่างไปจาก ล็อก สมิท และ เพอร์กูสัน คือเขากล่าวว่า ประชาสังคมไม่ได้อยู่ในระดับท้องถิ่นหรือในระดับรัฐเท่านั้น แต่ยังมีประชาสังคมขึ้นที่ท่ามกลางรัฐต่างๆ เป็นชุมชนการเมืองระหว่างประเทศอีกด้วย อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นทัศนะแปลกใหม่ในปรัชญาการเมืองของค่านท์คือ ได้เสนอเรื่อง กฎหมายสากลหรือกฎหมายครอบอาณาจักรวาล (cosmopolitan Law) และเรื่องสันติภาพนิรันดร์ในหมู่ประชาคมนานาชาติ ค่านท์ให้เหตุผลว่าสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองในรัฐทั้งหลายควรจะใช้กับรัฐอื่นๆ หรือกับชุมชนไร้รัฐ ประชาชนบนโลกนี้ได้เข้าสู่ชุมชนสากล (Universal community) ในระดับต่างๆ และพัฒนาไปสู่จุดที่ว่าหากมีการฝ่าฝืนในสัดส่วนใดส่วนหนึ่งของโลกก็จะมีความรู้สึกร่วมกันของทั้งชุมชนสากลที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่นั้น เจื่อนไขเบื้องต้นของสันติภาพนิรันดร์คือการยอมรับความเท่าเทียมของรัฐต่างๆ (เช่นเดียวกับความเท่าเทียมของปัจเจกชน) ในฐานะชุมชนระหว่างประเทศพร้อมทั้งยอมรับในหลักการไม่แทรกแซงซึ่งกันและกัน ค่านท์เสนอว่ารัฐอยู่ในฐานะผู้แสดงบทบาทกลางในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ถึงแม้ว่าโลกประกอบด้วยรัฐต่างๆมากมายที่มีรัฐธรรมนูญแตกต่างกัน แต่ค่านท์มีสมมติฐานว่ามนุษย์มีเหตุผลสากลเพียงหนึ่งเดียว ดังนั้นการมีธรรมนูญทางการเมืองที่ยอมรับได้เพียงหนึ่งเดียวสำหรับรัฐก็ทำให้รัฐต่างๆที่ยอมรับในหลักการนี้เป็นสาธารณรัฐอันเดียวกัน

ค่านท์เสนอว่า การที่จะทำให้สันติภาพนิรันดร์เกิดขึ้นบนโลกนี้จะต้องยึดหลักสามประการคือ ประการที่หนึ่งทุกๆรัฐควรมีธรรมนูญแบบสาธารณรัฐ ประการที่สองสิทธิของชาติต่างๆควรตั้งอยู่บนฐานของการรวมเข้าเป็นสมาพันธ์รัฐ (federation) และประการที่สาม สิทธิสากลควรจำกัดเพื่อให้มีสภาพที่เป็นอยู่ร่วมกันอย่างสากล ส่วนเรื่ององค์แห่งกฎหมายค่านท์เห็นว่าไม่ควรอยู่บนพื้นฐานของการบังคับ แต่ควรอยู่บนพื้นฐานของอำนาจที่มีศีลธรรม ค่านท์มีทัศนะว่า ประชาสังคมนานาชาติ หรือประชาคมสากลเป็นประเด็นอันยิ่งใหญ่ท้าทายความเป็นสังคมสากลของมนุษย์ ค่านท์เน้นว่า "ปัญหาอันยิ่งใหญ่สำหรับชาติพันธุ์มนุษย์ก็คือ การหาทางออกที่ธรรมชาติบังคับให้มนุษย์ต้องแสวงหาทางบรรลุเป้าหมายของประชาคมสังคมที่สามารถบริหารความยุติธรรมได้อย่างเป็นสากล

ปรากฏการณ์ความเป็นสังคมสากลในช่วงที่ค่านท์มีชีวิตอยู่ยังไม่เกิดขึ้น แต่หลังจากนั้นมาหลายประเทศได้มีระบบการเมืองการปกครองแบบสมาพันธ์รัฐ แนวคิดประชาสังคมสากลในปัจจุบันนี้อาจจะพอเห็นเค้าลางๆขึ้นบ้าง มีหลายประเทศที่มีธรรมนูญหรือสัญญาประชาคมร่วมกัน เช่นสหภาพยุโรป ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เป็นต้น ในส่วนการเคลื่อนไหวของประชาสังคมที่ดำเนินกิจการของภาคพลเมืองก็ได้มีการสถาปนาประชาสังคมโลกขึ้นมา เคลื่อนไหวในเรื่องต่างๆ เช่น การรณรงค์ลดภาวะโลกร้อนต่างๆต่อต้านการค้ามนุษย์ การป้องกันสิ่งแวดล้อมโลก รวมไปถึงการจัดสมัชชาประชาสังคมโลกของสหประชาชาติในต้นศตวรรษ 2000 เป็นต้น

ม.ล.ชาญโชติ ชมพูนุท

13 มิถุนายน 2556

ข้อมูลจากหนังสือ พัฒนาการและการพัฒนาประชาสังคม โดย ผศ.ทศพล สมพงษ์

